

La plaqueta gravada de Sant Gregori, una peça excepcional de l'art prehistòric moble català

Jaume Massó Carballido

Director del MASV

El dia 26 de desembre de 1932, tot aprofitant la diada festiva, el metge i prehistoriador reusenc Salvador Vilaseca Anguera i un reduït grup de col·laboradors excavaven el sector V de l'abric de Sant Gregori, situat molt a prop de l'ermita homònima del terme municipal de Falset (Priorat)¹. Sota d'uns blocs de pedra sorrenca, va aparèixer -de cap per avall- una petita placa de pissarra o llicorella, de 71 x 36 x 9 mm, en què hi ha gravada la representació d'una cérvola que mira cap a la seva esquerra. Segons la descripció que poc després va publicar el mateix Vilaseca,

[...] la línia del contorn és precisa i bastant profunda i, exceptuant una lleu rectificació a prop de l'anca, està traçada d'una correguda en cada part del perfil. Tocant aquest i sense necessitat de la lupa, s'hi distingeix un ratllat interior molt fi, i en tota la superfície, gran nombre de trets o ratlletes, dirigits tots en un mateix sentit, de dalt a baix i de dreta a esquerra, formant en

*conjunt una finíssima estriació indicadora del pelatge de l'animal. El cap està mal resolt, traçat amb imprecisió per mitjà de dos o tres triangles aguts superposats, els vèrtexs dels quals volen representar el morro; però les orelles li donen molta expressió, la dreta figurada per dues llargues i fines línies convergents i l'esquerra per una sola línia, totes dues inclinades endavant, com si l'animal estigués a l'aguait, formant un angle poc agut. El coll és molt llarg, desproporcionat, però de línies fermes i a la vegada suaus. El dibuix de les potes anteriors és defectuós; l'esquerra està representada per una sola línia i s'avança quelcom a la de l'altre costat; en canvi, de les posteriors només està indicada la dreta, o sigui la del primer pla, però per un traç segur i d'una força expressiva extraordinària. Les peülles no estan figurades. La cua ho està per una eminència cònica, ben col·locada i ben dibuixada com tota la part posterior de l'animal. [...] En conjunt, el gravat sobresurt per la seva bona factura artística i per l'expressivitat que l'autor li sabé donar.*²

Vilaseca va mantenir sempre que la plaqueta gravada -un magnífic exemple d'art moble prehistòric que va esdevenir la peça favorita de la seva col·lecció- era d'època epigravetiana o magdaleniana, tot i que alguns investigadors van considerar-la més antiga (solutriana), dins del Paleolític Superior. Els estudis més recents la situen ja a l'Epipaleolític i la daten pels volts de l'any 8000 aC.³ No cal dir que la cérvola de Sant Gregori continua essent l'objecte més apreciat pels visitants de l'exposició permanent del Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca.

Tot seguit de tornar a Reus, Vilaseca va donar compte detallat del seu descobriment als més destacats prehistoriadors peninsulars del moment. El dia 28 de desembre de 1932, el professor Pere Bosch Gimpera, catedràtic de la Universitat de Barcelona, se n'alegrava i el felicitava tot considerant que

*[...] Aquesta plaqueta és un document de primera qualitat. Es lliga molt bé amb l'extensió de la cultura i l'art de tipus franco-cantàbric fins al Parpalló. Per força a la regió que V. explora hauran de sortir més coses, doncs és el punt estratègic que enllaça la costa amb la regió de Cogul.*⁴

El dia 31, el Dr. Lluís Pericot, catedràtic de la Universitat de València, s'afanyava "a felicitar-lo per la seva interessant troballa" i comparava la peça amb les plaques gravades que ell havia trobat a la cova del Parpalló (Barx, la Safor), tot proposant per a la de Sant Gregori una datació magdaleniana (16000-12000 aC):

*[...] És molt difícil pronunciar-se sobre la cronologia de les seves troballes, doncs sabem tant poc del nostre paleolític superior! És probable que el gravat sigui magdalenianà, però no es pot oblidar que hi ha gravats molt abans (en el Parpalló des d'un solutrià inferior aproximadament). Si no hi ha peces d'os o banya serà molt difícil assegurar que és magdalenianà i quasi impossible determinar el període dintre el magdalenianà. En el Parpalló de totes maneres es va refinant l'art del gravat i per comparació potser trobarem l'edat de la seva cérvola [...]. Encara que no cal que li digui, no deixin de rentar totes les plaques de pedra que trobin sense desanimar-se. Nosaltres en vàrem tenir que rentar, jo calculo, unes 30.000 per a aprofitar-ne un miler. Felicitat als seus col·laboradors. Li desitjo feliç any 1933 i que segueixin els èxits.*⁵

Més endavant (a l'article esmentat més amunt), Vilaseca explicaria que l'excavació metòdica del jaciment "ha estat realitzada pel nostre compte des del setembre del 1932 a l'abril del 1933, aprofitant els mesos d'hivern, durant els quals l'ermita és poc visitada, amb la principal ajuda del nostre amic i col·laborador Manuel Mata i Ferrer, de Reus".⁶ Manuel Mata, titular d'una coneguda llauneria del raval de Santa Anna (avui encara en funcionament), va participar en moltes altres exploracions i excavacions endegades per Vilaseca, entre les quals podem destacar les portades a terme a les coves dels cingles d'Arbolí i a les del Janet i del Marcó de Tivissa. Ell i el seu compatriota Pere Rius (que seria el primer conservador del Museu de Reus) van ser -als anys trenta- els companys més assidus en la tasca arqueològica de Vilaseca.

¹ Vegeu J. Massó Carballido, "Salvador Vilaseca Anguera (1896-1975) i la recerca prehistòrica a les comarques meridionals de Catalunya", L'arqueologia a Catalunya durant la República i el franquisme (1931-1975), Mataró: Museu de Mataró, 2003, p. 155-173.

² S. Vilaseca, "L'estació taller de sílex de Sant Gregori", Memorias de la Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, volum XXIII, número 21 (1934), p. 427-428.

³ J. M. Fullola i Pericot (coordinador), L'art rupestre. Un art que no es pot veure als museus. Comarques del Baix Camp, Conca de Barberà, Priorat, Ribera d'Ebre i Terra Alta, Reus: Cambra de la Propietat Urbana, 1998, pàgines 9-11. Val a dir que, en el cas que ens ocupa, es tracta d'un original d'art prehistòric -evidentment moble i no rupestre- que sí que es pot veure i admirar en un museu.

⁴ Arxiu de l'Institut Municipal de Museus de Reus (IMMR), correspondència particular de S. Vilaseca.

⁵ Arxiu de l'IMMR, correspondència particular de S. Vilaseca.

⁶ S. Vilaseca, obra citada, p. 418 (a la figura 1 de la làmina III, que reproduceix en annex, Manel Mata apareix fotografiat a l'interior de la balma de Sant Gregori).

La plaqueta de Sant Gregori (IMMR 4173). Foto: F. X. Cabrero, arxiu IMMR.

*està decidit a no voler que hom continuï els treballs". Al final de la carta, Estrem hi va afegir aquest post scriptum: "No vull dir amb el que us he exposat que defugi cap responsabilitat, car el dia que sàpiga que no s'hi ha de fer res més, aleshores, faré que aquell lloc resti com abans de fer-li les excavacions, o el millor que pugui si no m'és impossible i si vós em voleu ajudar."*⁷

Al marge del full que havia rebut d'Estrem, Vilaseca hi anotà "Visiti al Sr. Rector Mn. Serra Vilaró", és a dir, que va cercar -de manera molt assenyada- la intervenció d'un eclesiàstic, Joan Serra i Vilaró, amb excel·lents coneixements arqueològics i -sobretot- amb prou influència per a convèncer el rector de Falset. Pel mateix Vilaseca sabem que Serra i Vilaró visità el jaciment el 2 d'abril de 1933, després que ho haguessin fet els arqueòlegs Pere Bosch Gimpera i Josep de Calassanç Serra i Ràfols (el 22 de novembre de 1932) i el prehistoriador i també eclesiàstic Hugo Obermaier (25 de febrer de 1933).⁸

Més endavant, el 21 de novembre de 1934, Estrem va reclamar a Vilaseca una separata del seu article sobre les excavacions, que havia aparegut el maig de 1934:

*Permeteu-me que us vingui a fer present la vostra característica condició d'oblidatís. Sé que heu publicat quelcom sobre la Balma de Sant Gregori, però he estat esperant endebades l'arribada a les meves mans del vostre fascicle. Esteu dispensat per bé que no renuncio a l'ofrena o a que em digueu on el puc trobar."*⁹

Potser la causa de l'oblit de Vilaseca era que a la publicació no apareix enlloc el nom de l'escriptor prioratí. O, més probablement, perquè les referències -indirectes però força clares- que hi podem trobar no són precisament afalagadores:

*[...] el] nivell més superior va ésser remogut en gran part per uns excursionistes de Falset assabentats de les nostres troballes a Sant Gregori, quan havíem deixat iniciada l'excavació metòdica de la balma. Desgraciadament, inutilitzaren bona part del dit nivell superior, trasbalsant-lo, amb l'única finalitat de col·leccionar objectes, fins que aconseguírem que cessessin en la seva tasca de destrucció. [...] També poguérem examinar les troballes fetes per l'excursionista falsetà, escasses en nombre i repetició de tipus trobats per nosaltres durant el curs de l'excavació."*¹⁰

A partir d'aleshores, ja no hi ha més cartes d'Estrem (que fou mort el 1936) a l'arxiu particular de Vilaseca.¹¹ ■

Probablement, també hi va participar l'escriptor Salvador Estrem i Fà, un ferm impulsor del Museu de Falset. El dia 28 de desembre de 1932, Estrem va trametre a Vilaseca una carta en què li deia -entre altres coses- que ja havia recollit "la motxilla de Mata". El 9 de febrer de 1933, el prohomi i col·leccionista falsetà li exposava una qüestió força delicada:

[...] L'altre dia el Sr. Rector de Falset em donà un gran escàndol per les excavacions que porteu a cap a Sant Gregori, per la qual cosa em digué que no us havia autoritzat ningú, i que jo no era qui us havia d'autoritzar, car l'administrador de l'ermita és ell. Diu que no pot consentir que allò es desolgui més ni que resti obert com està actualment, i que si sap que continueu realitzant els treballs d'excavació, us farà una denúncia seriosa. / Per la meva part, jo li vaig prometre que no hi tornaria més, car ben mirat, després que vós us heu apropiat del tot del material que hi heu recollit, sense cedir-me'n ni la més mínima part, cosa que em prometéreu, ja podeu suposar que la cosa no m'interessa i m'accontento amb el que jo hi vaig recollir. / Vós ja us les entendreu amb el nostre senyor Rector, que

A la pàgina anterior, la balma de Sant Gregori, el 19 de febrer de 1933 (dret al mig, M. Mata). Foto: S. Vilaseca, arxiu IMMR.

Salvador Vilaseca (amb camisa blanca), M. Mata (dret, recolzat a l'arbre), P. Rius (assegut, al centre) i dos treballadors no identificats, davant l'entrada de la cova del Janet (Tivissa), cerca 1930. Foto: arxiu IMMR.

⁷ Arxiu de l'IMMR, correspondència particular de S. Vilaseca.

⁸ AS. Vilaseca, obra citada, p. 419.

⁹ Arxiu de l'IMMR, correspondència particular de S. Vilaseca.

¹⁰ S. Vilaseca, obra citada, p. 418.

¹¹ Vegeu, a més, A. Vidal i Inglès, "Biografia", Obres completes. Salvador Estrem i Fà, 1893-1936, Falset: Centre d'Estudis Falsetans, 1993, p. 17-20.

A l'arribar al mar, quan surt el sol, descobriràs els colors de la llum. Cambrils t'espera vora el mar...

